

УДК 372:37.017:373.6

Наталія Мачинська, доктор педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНТЕГРОВАННИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемі інтеграції навчання школярів початкової школи, актуальність якої зумовлена змінами у сфері науки, виробництва, новими соціальними запитами тощо. Автор аналізує теоретичні та практичні аспекти професійної підготовки вчителя початкової школи, акцентує увагу на взаємозалежності професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу та його готовності до реформування та оновлення системи початкової освіти. Проаналізовано існуючий досвід обов'язкової підготовки за двома спеціальностями у вищих навчальних закладах (отримання подвійного диплому), визначено переваги та недоліки організації такої системи професійної підготовки вчителя початкової школи.

Ключові слова: інтегроване навчання, вчитель початкової школи, компетентності, авторська теорія, професійна підготовка, подвійний диплом.

Лит. 5.

Наталья Мачинская, доктор педагогических наук,
доцент, заведующая кафедрой начального и дошкольного образования
Львовского национального университета имени Ивана Франко

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена проблеме интеграции системы обучения учеников начальной школы, актуальность которой обусловлена изменениями в сфере науки, производства, новыми социальными запросами. Автор анализирует теоретические и практические аспекты профессиональной подготовки учителя начальной школы, акцентирует внимание на взаимозависимости профессиональной подготовки будущего учителя в условиях высшего учебного заведения и его готовности к реформированию и обновлению системы начального образования. Проанализирован существующий опыт обязательной подготовки по двум специальностям в высших учебных заведениях (получение двойного диплома), определены преимущества и недостатки организации такой системы профессиональной подготовки учителя начальной школы.

Ключевые слова: интегрированное обучение, учитель начальной школы, компетентности, авторская теория, профессиональная подготовка, двойной диплом.

Nataliya Machynska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Primary and Preschool Education Department
Lviv Ivan Franko National University

THE INTEGRATED APPROACH OF THE TEACHING OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL: THE THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL ASPECT

The article is devoted to the problem of integration of education of students of elementary school as equally important for both: modern theory and for practice. The author notes that its relevance is due to changes in the field of science, production, new social requests, etc. The author analyzes the theoretical and practical aspects of training the teachers of elementary school, emphasizes the interdependence of the training of future teachers in higher education institution and ones readiness to reform and update the system of primary education.

In the article thorough analysis of the author's theory of the professional activity of a teacher at Dave Burgess School is proposed, in particular the author describes six leading features: passion, immersion, contact, question and analysis, transformation, enthusiasm. It is noted that the professional training of teacher is characterized by such competencies as: the didactic, educated influence and social activity, creative, praxiological, communication and language competence, informational. The author emphasizes the requirements for the formation of teacher's competences, in particular: the ability to use the information technologies; development of creative abilities; innovation and non-standard thinking, adaptability, mobility, flexibility.

In the context of the implementation of the integrated approach, the article analyzes the existing experience

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

of compulsory training on two specialties in higher education institutions (obtaining a double diploma), identifies the advantages and disadvantages of organizing such a system of training the teacher of elementary school.

Keywords: *the integrated learning, a teacher of elementary school, a competence, author's theory, the professional training, double diploma.*

Постановка проблеми. Сучасна модель освіти впродовж останнього часу зазнає кардинальної трансформації, все більше орієнтується у своїй основі не на минуле, а на майбутнє людської цивілізації, змінює свою парадигму розвитку. Процес глобалізації, зростання впливу різних зовнішніх та внутрішніх чинників, спонукає педагогічну науку звернутися до розгляду педагогічних моделей початкової ланки освіти, покликаних забезпечити наступність у системі дошкільця – початкова школа, гармонізацію відносин між батьками та вихователями і вчителями, тісну взаємодію між адміністрацією освітнього закладу та громадськими організаціями.

У процесі реформування вітчизняної системи початкової освіти, відповідно до провідної ідеї реформи навчання – Концепції нової української школи – головну роль повинні виконувати вчителі, з відповідною підготовкою і мотивацією до праці. Прийняті правові рішення, спрямовані на підготовку вчителів, що передбачають: формування компетентних фахівців свого фаху, хороших дидактів, педагогів, здатних виконувати функції виховання, становлення та розвитку учнів, відповідно до їх потреб, організувати (громадське) суспільне життя сучасного класу, школи, а також органів місцевого самоврядування. Нові правові засади оновлення системи освіти загалом, а її початкової ланки зокрема, повинні також створити такий механізм мотивації, щоб вчителі “інвестували в себе”, підвищували кваліфікацію, вдосконалювали свої знання та професійні навички, а також підтримували молодих вчителів, які починають свою професійну діяльність, співпрацю з колегами та іншими членами шкільної спільноти для ефективної роботи всієї школи.

Ці позитивні зміни повинні запустити в дію впровадженні і (модифіковані) правила та розпорядження для нових засад професійного вдосконалення і професійного зростання вчителів саме початкової школи. Кваліфікація вимагає саме від цієї категорії педагогів професійного удосконалення в різних типах шкіл, різних предметах, відповідно до правових засад – розпоряджень у розвитку загальної професійної майстерності, відповідно до вимог впровадження принципу інтегративності (інтегрованості) у практику роботи початкової школи.

Проблема професійної підготовки вчителів

початкової школи знову стала однією з актуальних у зв'язку із впровадженням нових підходів до організації навчання в початковій школі, серед яких – інтегрування навчальних дисциплін з метою створення оптимальних умов для адаптації учнів початкової школи до умов навчання, а також формування у них необхідних компетенцій.

Інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність... Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі [3, 356].

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що дослідження проблеми інтеграції знань на міжнауковому, філософському, педагогічному рівнях здійснювали С. Гончаренко, Б. Кедров, Б. Новик; провідні положення теорії міжпредметних зв'язків у цілісному процесі навчання були об'єктом дослідження І. Волощука, В. Максимової, В. Федорової та ін. Загальна проблематика інтеграційних процесів досліджувалася в дисертаційних роботах Р. Гуревича, О. Левчук, Ю. Сьоміна, О. Тимошенко та ін. Разом з тим проблема інтеграції як форми організації навчально-виховного процесу в початковій школі, а також як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи є актуальною та доцільною саме в контексті Концепції нової української школи.

З урахуванням цього **метою статті** є дослідження теоретичних та практичних аспектів інтегративного навчання на початковому етапі навчання в школі.

Виклад основного матеріалу. Загальні вимоги, необхідні компетенції, а також обов'язкові для майбутніх вчителів початкової школи групи предметів і мінімальна кількість годин закладено в розпорядженнях і наказах Міністерства освіти, у галузевих стандартах підготовки вчителів. Професійна підготовка вчителя початкової школи може здійснюватися в межах спеціалізації, вищих професійних закладах освіти різних рівнів акредитації, магістратурі, закладах післядипломної підготовки тощо.

Професійне становлення вчителів початкової школи передбачає:

- спрямоване навчання відповідно до стандартів для різних напрямів навчання – мета підготовки: набуття знань і вмінь для викладання даного предмету,

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

- навчання викладанню – підготовка до дидактичної роботи, виховання і активної громадської діяльності; реалізується за різними вимірами (кількість кредитів обумовлена освітнім рівнем підготовки фахівця).

Удосконалення навчання передбачає впровадження таких організаційних форм навчання, які б передбачали обов'язкове інтегрування навчальних дисциплін, зокрема: психології та педагогіки, дидактики предметів (конкретних методик навчання у початковій школі) та методики їх викладання тощо. Обов'язковою умовою професійної підготовки фахівців для початкової ланки освіти є тісний взаємозв'язок фахового навчання та педагогічної практики. Разом з тим слід зазначити, що психологічна підготовка фахівця повинна передувати вивченню педагогічної науки, яка разом з фаховою підготовкою є основою навчання методики предметів.

У процесі активного впровадження інтегрованого навчання у практику роботи вчителя початкової школи провідну роль відіграє педагогічна практика, метою якої є набуття і розвиток фахових здібностей через практичні заняття, вивчення організації і функціонування шкіл та освітніх інституцій. Педагогічна практика проводиться у всіх типах вищих навчальних закладів. Обсяг практики є різним для різних типів навчання.

Пошук шляхів оновлення системи початкової освіти передбачає також вивчення та створення можливостей для імплементації досвіду зарубіжних фахівців. Так, Дейв Берджес визначив шість провідних ознак авторської теорії професійної діяльності вчителя в школі, зокрема:

- пристрасність;
- занурення;
- контакт;
- питання та аналіз;
- трансформація;
- ентузіазм [1].

Оскільки ці ознаки належать до категорії інноваційності, вважаємо за доцільне проаналізувати їх зміст.

Пристрасть – особлива ознака вчительської професії, яка передбачає повне занурення в неї, захоплення нею, переживання її результатами та протіканням. Автор виокремлює тематичну, професійну та особистісну категорії пристрасності. Тематична пристрасність – це особливе ставлення (захоплення, інтерес) до окремих тем свого предмету; професійна пристрасність – це сильна перевага конкретного аспекту вчительської професії; особистісна пристрасність – це інтереси

та хоббі. Якщо свідомо прагнути розвивати, виявляти, об'єднувати та використовувати ці три категорії пристрасності, то можна кожний день шкільного навчання зробити емоційно насиченим, цікавим і для школярів, і для самого вчителя [1, 19].

Ми погоджуємося з автором, що професійна пристрасність – це, безумовно, скарбниця, де знаходиться все необхідне для того, щоб учитель кожного дня заходив до класу з певним рівнем пристрасності до своєї роботи та місії відповідальності за свої дії як педагога.

Особистісна пристрасність, як зазначає Д. Бердес, це, швидше, додаткова перевага, яка дозволяє стимулювати власні бажання для вчительської діяльності, забезпечує розвиток індивідуальних мотивів професійної діяльності. Особистісна пристрасність може виявлятися в захопленні музикою, книгами, комп'ютерними іграми, колекціонуванням котів (собак, коників, слонів тощо), подорожуванні тощо. “Пристрасть – це свого роду наркотик який можна приймати в будь-яких дозах без жодної шкоди здоров'ю та інших побічних ефектів” [1, 22].

Занурення – це спроможність і готовність кожного вчителя повністю віддати себе конкретному моменту навчального заняття і бути поруч зі школярами. Іншими словами – у цей момент весь світ повинен перейти на другу позицію вашого життя, а вчитель усіма своїми думками, діями та внутрішнім світом повинен зануритися у ті події, які відбуваються зараз у класі зі школярами. Гаслом учителя повинні стати слова учня: “Коли він мене вчить, він більше ні про що не думає!” [1, 32]. Таким чином, учитель, який повністю занурюється в події, про які говорить або які активно відбуваються в класі, створює особливий настрій, який знаходить відображення у свідомості учнів, незалежно від того, яким видом діяльності вони займаються.

Контакт передбачає пошук якомога більшої інформації про учнів, щоб показати та довести їм, що вони не просто черговий клас чи навчальна група, а саме ті школярі, яких чекав учитель і яким саме він допоможе пізнати цей світ. Процес налагодження стосунків між вчителем та учнями, ефективна педагогічна взаємодія починається з того моменту, коли учні повірять у педагогічну силу вчителя, у свої надзвичайні можливості та індивідуальні таланти. Ефективність налагодження стосунків, як зазначає Д. Берджес, повинна ґрунтуватися не на тому “а як ти вчився там, звідки прийшов”, а на ідеї – ми все зможемо зробити, якщо будемо працювати разом [1, 45]. Отож, вивчаючи індивідуальні особливості та можливості кожного школяра, у жодному разі не

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

варто обмежувати теми бесід з ними тільки обговоренням їхніх захоплень. При кожній нагоді варто звертати увагу на щось зовсім непов'язано з метою захоплення учня і тоді, можливо, у школяра виникнення бажання до навчання значно більше, ніж коли з ним говорити про одне і те ж саме.

Питання та аналіз – одна із найбільш складних ознак авторської теорії професійної діяльності вчителя. Для народження творчої ідеї необхідно задавати правильні запитання; щоб творча ідея знайшла відгук в аудиторії, необхідно постійно аналізувати та бути готовим почути найрізноманітніші відповіді, інколи зовсім не очікувані. Творчість вчителя – це не чітко сформована система поглядів, уявлень, відпрацьованих умінь і навичок, а постійне продукування творчих ідей з обов'язковою їх подальшою реалізацією зі школярами. Творчий процес сприяє оновленню системи роботи вчителя, формує різні позитивні мотиви учіння, забезпечує позитивний емоційний настрій на уроках. Найбільш важливими умовами реалізації творчих ідей є доступність і простота. Чим більше необхідно зробити завдань для реалізації конкретної ідеї, тим менше шансів, що такий вчитель буде постійно досягати успіху у своїй діяльності [1, 75]. Креативність – це не завжди уміння, яке притаманне небагатьом педагогам і визначається появою незвичних ідей нізвідки. Це, швидше, такий процес, який полягає у поєднанні інколи несумісних речей, що показує непрогнозовані, досить часто парадоксальні речі.

Трансформація – зміна уявлення про можливість уроку; перевірення як вчителя, так і школярів з метою максимальної ефективної реалізації поставленої мети. Якщо навчальний матеріал пропонувати учням під гаслом – вам це треба знати, бо інакше ви не напишете контрольну роботу або не розв'яжете задачі, то вже на початковому етапі ми самі закладаємо на підсвідомому рівні несприйняття цієї інформації, яку ми підготували для школяра. Якщо ж найскладніша тема буде запропонована учням як найцікавіша гра (подорож, історія, практична ситуація тощо), то результат її засвоєння буде найкращим [1, 88]. Саме в цьому і полягає трансформація – перевтілення, зміна позиції та особистісного ставлення до складних, на перший погляд нерозв'язувальних завдань та проблемних ситуацій.

Ентузіазм – це висока міра натхнення, захоплення, піднесення, породжених зазвичай відданістю певній ідеї, прагненням до досягнення важливої мети [4, 48]. У професійній педагогічній

діяльності ентузіазм – це відповідний емоційний стан, що вирізняє яскраво виражену самомотивованість. Разом з тим, це дуже потужний ресурсний стан, який може швидко згаснути. Вчитель-ентузіаст яскраво вирізняється серед своїх колег: працює швидко, якісно, із задоволенням. Такий педагог не шукає причини, чому цього не можна зробити. Коли виникає певна ідея / творчий задум, ентузіаст шукає способи її втілення на практиці.

Отож, проаналізовані ознаки авторської теорії професійної діяльності вчителя в школі дають можливість стверджувати, що впровадження інтегрованого підходу у систему навчання в початковій школі передбачає і внесення певних змін у професійну підготовку майбутнього вчителя. Професійна підготовка вчителя повинна передбачити оволодіння такими компетентностями:

- дидактичними;
 - вихованого впливу та соціальної діяльності;
 - творчими, що передбачає здатність до самоосвіти, інновацій, прийняття нестандартних рішень, вміння адаптуватися, мобілізуватися і бути еластичним;
 - праксиологічними – готовність до ефективного планування, реалізації, організації, контролю та оцінки освітніх процесів;
 - комунікації та мовної компетенції (студенти повинні оволодіти принаймні одну іноземну мову, якою можна буде користуватися у професійній діяльності);
 - інформаційними – студенти повинні вміти послуговуватися результатами технологічної інформації та засобів масової інформації (ЗМІ).
- Аналізуючи вимоги до вчительських компетенцій, варто звернути увагу на такі з них, як: вміння послуговуватися інформаційними технологіями; творчі здібності; інноваційність та нестандартність мислення, адаптивність, мобільність, гнучкість, що пов'язано з психологічними особливостями людини, а також може бути результатом навчання у вищому навчальному закладі.

Вважаємо, що однією з умов ефективної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є організація у вищих психологічних тренінгів та семінарів з метою розвитку та удосконалення зазначених компетенцій студентів, хоча і для багатьох шкіл, а також в системі закладів післядипломної освіти та підвищення кваліфікації, це також доречно було б запровадити. Не можна вимагати від навчального закладу, щоб він забезпечив усіх випускників такими компетенціями, тим більше, що існує тенденція до організації набору на

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

навчання на стандартних критеріях “нової школи”, а не на додаткових критеріях відбору, зокрема таких, як психологічних.

Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним з головних дидактичних принципів. Інтеграція (у перекладі з лат. – *integratio* – оновлення) – процес творення цілісного з частин, складання, залучення елементів в єдине ціле [5, 152].

Проблема інтегрованого підходу до організації навчання в початковій школі повинна знайти своє відображення у провідних положеннях профілю випускника вищого педагогічного закладу. Такі компетенції повинні бути сформульовані в анотаціях (пояснювальних записках) освітніх програм, програмах кожної навчальної дисципліни, передбачених навчальним планом підготовки фахівців початкової ланки освіти, що виправдовує системні зміни у сфері педагогічної освіти. Відображення структури та змістового наповнення професійного профілю випускника повинно бути конкретним, точним і побудованим на правових нормах, які врегульовуються чинним законодавством України.

Аналізуючи інші необхідні компетенції вчителя початкової школи вважаємо за доцільне акцентувати увагу на можливість розвитку відповідного рівня мовних навичок у вишах, які здійснюють відповідну підготовку вчителів. Мовна підготовка абітурієнтів за фахом – вчитель початкової школи – як правило, не дуже висока, що зумовлено не завжди доцільним добром письмового тестового контролю з більшості навчальних дисциплін. Рівень початкової мовної підготовки абітурієнтів, що будуть отримувати фахову підготовку вчителя початкової школи, є дуже різний, інколи взагалі не досить високий. Вищі навчальні заклади не проводять жодного відбору у системі мовної підготовки, адже поняття вступної співбесіди має місце поодиноким випадком, але не масовості та обов’язкового структурного компоненту при вступі саме на вчительські спеціальності.

У контексті впровадження інтегрованого підходу доцільно розглянути можливість (або проаналізувати вже існуючий досвід) обов’язкової підготовки за двома спеціальностями у вищих навчальних закладах (отримання подвійного диплому), які забезпечують підготовку вчителя початкової школи. Аналіз такої професійної підготовки дає можливість зробити наступні висновки:

- прослідковується деяке зниження рівня освіти, де навчання в межах другої (додаткової) спеціальності не завжди здійснюється відповідно до стандартів певного напрямку, а тільки з метою

забезпечення професійної підготовки майбутнього вчителя відповідним рівнем кваліфікації;

- активізується мобільність майбутнього фахівця, що створює можливість для пошуку альтернативного місця праці, розвитку професійних компетенцій, можливості професійного зростання упродовж життя.

Суперечливість висновків свідчить про нагальну необхідність реформування / оновлення основної системи професійної підготовки вчителя початкової школи. Які зміни повинні бути внесені в підготовку вчителів, щоб забезпечити високу якість, і в той же час враховувати можливості підготовки фахівців? Пропонуємо деякі напрями реформування:

1. Доцільним є створення оптимальних умов для підготовки майбутніх фахівців за двома вчительськими спеціальностями в межах фахової підготовки вишу (н-д, вчитель початкової школи – вихователь дошкільного закладу, вчитель початкової школи – практичний психолог у системі освіти тощо). Також доцільно в магістратурі право прийняття рішення про підготовку другої спеціальності дати на вибір студента.

2. Підвищити вимоги до якості підготовки фахівців за другою спеціальністю. Рішення навчатися в межах подвійної спеціальності повинно надаватися тільки тим студентам, які будуть продовжувати навчатися за освітньою програмою магістра.

3. Акцентувати увагу на професійному вивченні іноземної мови, що передбачає підвищення вимог до підготовки вчителя саме в цьому напрямі професійної підготовки. Це зумовлено необхідністю вивчення зарубіжного досвіду не тільки в теоретичному плані, але й через систему підвищення кваліфікації та стажування у споріднених вищих навчальних закладах за кордоном у межах укладених угод про співпрацю.

4. Важливо також визначити засади співпраці між вишами, школами, педагогічними коледжами, в яких студенти проходять педагогічну практику, а також умови, які повинні мати школа, щоб бути “базовою школою практики”. Варто б також стимулювати найкращих вчителів-керівників практики. Можна було б, наприклад, авансувати вчителя-фахівця, який працює зі студентами, майбутнім кар’єрним зростанням при проходженні запланованої атестації.

С.У. Гончаренко зазначає, що інтеграція в освіті – об’єднання, органічне злиття освітніх установ, систем, змісту освітніх програм, різних предметів або предметних галузей [2, 198].

**ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ:
ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Таким чином, інтеграція здатна вирішити чисельні проблеми освітньої системи саме в галузі початкового навчання. Звичайно, система інтегрованого навчання неоднозначно сприймається багатьма педагогами. У деяких напрямках існує тільки повне теоретичне обґрунтування та запровадження її у практику навчання – справа найближчого майбутнього. Очевидним є те, що інтегроване навчання створює нові умови діяльності вчителя та учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності, активних методів та прийомів навчання. Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм організації навчально-виховного процесу в початковій школі, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу. Саме такий підхід до навчання сприяє запровадження школою тісної співпраці та взаємодії батьків та педагогів, педагогів та дітей; батьків, школи та громадськості, що допомагає спільно досягати освітньої мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берджес Дэйв. *Обучение как приключение. Как сделать уроки интересными и увлекательными (Teach Like a Pirate: Increase Student Engagement, Boost Your Creativity, and Transform Your Life as an Educator)* // Дэйв Берджес – Из-во Альпина Паблшер, 2017. – 240 с.

2. Гончаренко С.У. *Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге,*

доповнене й виправлене / Семен Гончаренко – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

3. *Енциклопедія освіти / Акад. ред. наук України: головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.*

4. *Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В. Радула.– К.: ЕксОб, 2004.– 304 с.*

5. *Okon W. Nowy słownik pedagogiczny / Wydawnictwo Akademickie "Zak": Warszawa, 2004. – 486 s.*

REFERENCES

1. Berdzhes Deyv (2017). *Obuchenie kak priklyuchenie. Kak sdelat uroki interesnymi i uvlekatelnyimi* [Teach Like a Pirate: Increase Student Engagement, Boost Your Creativity, and Transform Your Life as an Educator]. Alpina Publisher, 240 p. [in Russian].

2. Honcharenko, S.U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Vydannia druhe, dopovnene y vypravlene* [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary. The second edition,]. Rivne: Volynski oberehy, 552 p. [in Ukrainian].

3. Kremen, V.H. (Ed). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 1040 p. [in Ukrainian].

4. Radula, V.V. (Ed.). (2004). *Sotsiolo-ho-pedahohichnyi slovnyk* [Соціально-педагогічний словник]. Kyiv: EksOb Publ., 304p. [in Ukrainian].

5. Okon, W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny* [New pedagogical dictionary]. Wydawnictwo Akademickie "Zak": Warszawa, 486 p. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 09.08.2017

“Виховання – справа важка, і поліпшення його умов – одна з священних обов’язків кожної людини, бо немає нічого важливішого, як освіта самого себе і своїх ближніх”.

*Сократ
давньогрецький філософ*

“...Учитель стає на місце кращого батька, кращої матері. Він підхоплює з їхніх рук нитку виховання в тому місці, де вони вже не в змозі продовжувати. Така людина здатна піднести духовний рівень цілого села, розвинути в молоді сили і здібності, підвести молодь до нового способу думання і дій”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
видатний швейцарський педагог-новатор*

